

Володимир Фенич 

Ужгородський національний університет (Ужгород, Україна)/

Uzhhorod National University (Uzhhorod, Ukraine)

Пряшівський університет (Пряшів, Словачія) /

Prešov University (Prešov, Slovakia)

«Зимлі русинів на юг уд Карпат»: карпатські русини–греко-католики ужгородської униатської традиції уд міжнародного узнання (1919) до комуністичеського прозелітизма (1950)

Streszczenie

Rusińskie tereny na południe od Karpat: Rusini zakarpaccy – grekokatolicy tradycji unii użhorodzkiej od uznania na arenie międzynarodowej (1919) do komunistycznego prozelityzmu (1950)

Jako wspólnota kościelna Rusini zakarpaccy – grekokatolicy tradycji unii użhorodzkiej – po raz pierwszy zostali uznani na arenie międzynarodowej 19 września 1771 r., kiedy papież Klemens XIV pod naciskiem Apostolskiej Królowej Marii Teresy Habsburg kanonicznie ustanowił niepodległą grekokatolicką eparchię mukaczewską. Jako wspólnota etniczna po raz pierwszy zostali uznani przez społeczność międzynarodową dzięki naciskom Stanów Zjednoczonych, gdy podczas konferencji pokojowej w Paryżu tereny, na których żyli, określono jako “rusińskie tereny na południe od Karpat”. Świadczyły o tym artykuły: traktatu wersalskiego, podpisanego 28 czerwca 1919 r. z Niemcami, traktatu Saint-Germain, podpisanego 10 września

1919 r. z Austrią, i traktatu w Trianon z 4 czerwca 1920 r., podpisanego z Węgarami.

Od tego momentu minęło zaledwie kilkadziesiąt lat, zanim Rusini zakarpaccy – grekokatolicy – stali się ofiarami komunistycznego prozelityzmu lat 1945-1950. Z powodu gwałtownej konwersji etniczno-religijnej nowego rządu Rusinów formalnie zaczęto nazywać Ukraińcami, a grekokatolików – wyznawcami kościoła prawosławnego. Poniższy artykuł nie skupia się na politycznych, ale na religijnych czynnikach, takich jak rola Stolicy Apostolskiej w zachowaniu i kształtowaniu grekokatolickiej tożsamości Rusinów zakarpaccich. W tym okresie rola ta przejawiała się kilkukrotnie: w 1924 r., kiedy stworzony został odrębny egzarchat w Pittsburghu dla Rusinów zakarpaccich amerykańskiego pochodzenia; w 1937 r., gdy bullą papieską ogłoszone zostały prawa kościoła rusińskiego; oraz w 1940 i 1944 r., kiedy na przekór “uwarunkowaniom politycznym” Stolica Apostolska wyznaczyła Pawła Petra Gojdycha i Teodora Romżę, przedstawicieli Rusinów zakarpaccich, na stanowisko biskupów eparchii preszowskiej i mukaczewskiej. W rezultacie, pomimo oficjalnego zakazu w ZSRR, Polsce, Czechosłowacji i Rumunii (“Siły tego świata”) po komunistycznym prozelityzmie (1945-1950), tożsamość etniczno-wyznaniowa Rusinów zakarpaccich – grekokatolików tradycji unii użhorodzkiej – została zachowana dzięki Stolicy Apostolskiej (z łaski Bożej). Z chwilą upadku komunistycznego reżimu w tych krajach (1989-1991) tożsamość ta odrodziła się, jakby nigdy nie zniknęła.

Słowa kluczowe: Rusini zakarpaccy, grekokatolicy, tradycja unii użhorodzkiej, eparchia mukaczewska, eparchia preszowska, egzarchat w Pittsburghu, rusińska eparchia mukaczewska

Abstract

Ruthenians Lands South of the Carpathians: Carpathian Ruthenians – Greek Catholics of the Uzhhorod Union Tradition from International Recognition (1919) To Communist Proselytism (1950)

As an ecclesiastical community, the Carpathian Ruthenians – Greek Catholics of the Uzhhorod union tradition first received international recognition on September 19, 1771, when Pope Clement XIV, under pressure from the Apostolic Queen Maria Theresa of Habsburg, canonically established an independent Mukachevo diocese of the Greek rite. As an ethnic community, at first they were recognized by the international society as “the Ruthenian lands on south of the Carpathians” at the Paris Peace Conference under the influence of USA. That was manifested in separate articles of the Treaty of Versailles signed on 28th June 1919 with Germany, of the Treaty of Saint-Germain signed on 10th September 1919 with Austria and of the Treaty of -Trianon on 4 June 1920, signed with Hungary.

Only a few decades will pass from this moment before the Carpathian Ruthenians – Greek Catholics – will become victims of communist proselytism of the years 1945-1950. Because of the new government's violent ethno-religious conversion, the Ruthenians were officially named as Ukrainians and Greek Catholics as Orthodox.

This article focuses not so much on the political as on the religious factors, such as the role of the Holy See in preserving and shaping the Carpatho-Rusyn Greek Catholics identity. During this period, this role was manifested several times: in 1924, when a separate exarchate for American Carpatho-Ruthenians in Pittsburgh was created, in 1937, when, the Papal bull declared the rights of the Ruthenian Church, and in 1940 and 1944, when, contrary to “political circumstances,” the Holy See appointed Carpatho-Ruthenians Pavel Petro Gojdych and Teodor Romzha as ordinary bishops of the Presov and Mukachevo dioceses.

As a result, despite the official ban in the USSR, Poland, Czechoslovakia, and Romania (“The Powers of This World”) after the communist proselytism (1945-1950), the ethno-confessional identity of the Carpathian Ruthenians – Greek-Catholics of the Uzhhorod Union tradition was preserved thanks to the Holy See (by the grace of God). As soon as the communist regime in these countries collapsed (1989-1991), this identity was revived as if it had never disappeared.

Keywords: Carpathian Ruthenians, Greek Catholics, Uzhhorod Union Tradition, Mukachevo Diocese, Presov Diocese, Pittsburgh Exarchate, Rusyns Mukachevo Diocese

Вступительні міркування

«Не сподівайся на князя і на сильных світу сього»
Старый Завіт, Псалом 118

Днышня публікація є продовженням бұлш общої теми пұд назвов *З ласки Божої... Формування етноконфесійної ідентичности карпатських русинів греко-католикұв ужгородської унійної традиції усупереч «сильним світу цього»*. У общых чертах її концепція уперше была представлена на Мижнароднұв научнұв конференції «20 років високошкольської русиністики в Словакії», што ся одбыла у Пряшові 17-19 октовбра 2018 р. (Перша часть студійованя, котра ухопила період уд Середньовічя до начала XIX ст.) (Фенич 2018).

Кідь карпатські русини як еклезіальна общность греко-католикѳв ужгородської уніатської традиції¹ уперше дѳстали мижнародное узнання 19 септембра 1771 р., коли папа Климент XIV пѳд давлінѳм Апостольської королевы Мадярщины Марії Терезії Габсбург канонічно фундовав самостоятельную Мукачівську уніатську епархію грецького обряду, то як етнічна общность они уперше были узнаны мижнародным світѳм як «зимля русинѳв на юг уд Карпат» пѳд вліяньѳм США на Паризькѳв мирнѳв конференції. Исе ся указало в отдільных статях Версальського миру уд 28 іюня 1919 р. з Німеччинов, Сен-Жерменського договору 10 септембра 1919 р. з Австрійов тай Трианонського договору уд 4 іюня 1920 р. з Мадярщинов. Из сьѳго часу пройде лем декѳлько десятирѳч як карпатські русини греко-католики у 1945-1950 рр. стануть жертвов комуністичного прозелітизму. Пѳсля насильственного навертання (конвертації), русинѳв у СРСР, Польщі, Чехословаччині тай Румунії офіціально назвуть «українцями», а греко-католикѳв – «православными».

У сьѳму дослідженні буде ся йти лише про основні на гадку автора факторы, котрі вліялы на формованя етноконфесійної ідентичности карпатських русинѳв–греко-католикѳв, што ся удносяли до ужгородської уніатської традиції в кѳртый період уд 1919 до 1950 р.² Географічно буде йти бысіда про такі історичеські регіоны Карпатської Русі як ото Пряшівщина, Пудкарпатя и Мараморощина та близькі и май далекі діаспори карпатських русинѳв греко-католикѳв в Мадярщині, Сербії и Хорватії, Чехії и Моравії та в США. Крум США, вшыткі сисі регіоны в студійований період одбывали в составі разных держав з разными політичеськими режимами, што не могло неповліяти на формуваня етноконфесійної ідентичности карпатських русинѳв греко-католикѳв ужгородської уніатської традиції.

Пѳслідным методологичеським обясненням у сьѳв статі буде акцентованя вниманія не так на політичных, як на релігійных факторах, наприклад, факторі Римського престолу в сохраниню та формованю карпаторусинської греко-католицької ідентичности. У даный період исе

1 У сьѳв студії, як и в пережѳв публікації, автор не позирать на вопрос формованя етноконфесіональної ідентичности тих карпатських русинѳв ужгородської уніатської традиції, котрі зачинавучи з кѳнця ХІХ-зачатку ХХ ст. помали ставали православными.

2 Як і в пережѳв публікації на сию тему, автор не позерав на особенності формованя етноконфесіональної ідентичности карпатських русинѳв брестської уніатської традиції в Лемкѳвському регіоні Польщі та меже лемківсько-русинськов діаспоров у США и Канаді.

ся провказало декўлька разўв: у 1924 р., коли в Пїтсбурговї для амери- канських карпато-русинїв было вширено отдїльний екзархат; у 1937 р., коли папськов буллов было заявлено про «Русинську циркву»; тай у 1940 і 1944 рр., коли поперек «полїтичнїв потребї», Римський престўл назначив єпископами Пряшївської тай Мукачївської єпархїй карпато- русинїв Павла Петра Гойдича та Теодора Ромжу.

До послїдку, у поперек офїціальным запрїтам у СРСР, Польщі, Чехословаччинї та Румунїї («сильным свїту сього»), дякувучи Римсь- кому престолови («з Божой ласки») етноконфесїйна ідентичнїсть кар- патських русинїв греко-католикўв ужгородської унїатської традиції сохранилася и пўсля комунїстичного прозелїтизму (1945-1950). Стоя- ло комунїстичному режимови у сих странах упасти (1989-1991), як ися ідентичнїсть опять ся удродила, гибы никуды и непропадала.

1. Мижнародное узнання «територїї русинїв на юг уд Карпат» у 1919-1920 роках

Головным документом, в котрому на Паризькўв конференції у януарю- юлю 1919 р. шорився карпаторусинський вопрос, бов т.зв. *Мемори- ал № 6*. В изготовленому мїністром заграничных дїл Чехословацької республїкы Едвардом Бенешом документї, «територїя русинїв на юг уд Карпат» називалася «Карпатська Россїя». Документ мав слїдующі рїшення: 1) «Карпатська Россїя» є Руськов Державов; 2) русько-словацькї границї є временнї и можуть быти змїненї спеціальным договором между Чехос- ловацьков державов и *Карпатськов Руссїйов*; 3) настоящее число русинїв, котрї бысїдувуть руським язиком, зараз числить 567 867 чол.; 4) русини живуть у ракаші в комїтатах/ жупах Шарїш, Спїш, Земплин, Унг и Берег, а у Мараморшї та Угочї є лем великї русинські поселеня; 5) полїтичний союз може быти лише як результат згоды между територїйов русинїв («Карпатськов Руссїйов») и Чехословацьков республїков (*Expose 1921, 7; Edvard Beneš 2006, 14-15*).

8 мая 1919 р. в Ужгородї пўд предсїдництвом донедавнього мадярофіла (угрофіла) греко-католицького попа Августина Волошина из коло 200 представникўв трьох русинських народных рад – Пряшївської, Ужгородської и Хустської, была создана Центральна Руська Народ- на Рада. Сись майвисокый представительный орган пўдкарпатських

русинів в єден голос удобрив рішення американських карпато-русинїв условленое на плебісциті в Скрентоні (ноябрь-децьмбр 1918 р.), таким способом дав санкцію на вто, обы русинські зимлі на юг уд Карпатського хребта зайшли в состав Чехословакиї (*Expose* 1921, 10).

Докідь визнаний лідер карпатських русинїв Григорій Жаткович перебував у США, в пригороді Парижа было пўдписано базовый документ про «територию русинїв на юг уд Карпат». Подля из статями 10-13 Сен-Жерменського договору пўдписаного з Австрійов 10 септембра 1919 р.

Глава II.

Стаття 10. Чехословакия обязуея установити територию русинїв на юг уд Карпат в граньцях, узначених головными союзниками и цимборашньими державами, як автономну единицю в граньцях Чехословацької державы из майбўлшым ступіньом самостоятельности, який лише годный быти при сохранию одности Чехословацької державы.

Стаття 11. Територия югокарпатських русинїв буде мати самостоятельный сейм. Сись сейм буде мати законодательну власть в ділах языковых, школьных и религийозных, а такой у вопросах місного самоуправліня та у вшитых инших вопросах, котрі йому позволявуть законы Чехословацької державы. Губернатор русинської територии буде назначеный президентом Чехословацької республікы и буде одповідальний лише русинському сеймови.

Стаття 12. Чехословакия згожуея, обы службовці на русинськїв територии убиралися, накўлко ото мож, з жителїв сьої територии.

Стаття 13. Чехословакия гарантиуе територии Русинїв справедливое представительство в законодательных зборах Чехословацької республікы, до котрых сися територия буде удправляти депутатїв, убраних на подставі конституції Чехословацької республікы. Сисі депутати, єднако, в сеймі Чехословакиї не будуть мати права голосу не в яких законодательных вопросах, котрі уднесені до компетенції русинського сейму («Smlouva mezi» 2012, 632) (пер. В. Ф.).

Окрўм Сен-Жерменського миру з Австрійов, «територия русинїв на юг уд Карпат» дўстала мижнародное узнання ище у двох договорах: 81-їв статті Версальського миру з Німеччинов 28 юнія 1919 р., за котрым Берлін узнавав повну независимость Чехословацької державы ведно з «автономнов територийов русинїв на юг уд Карпат», тай у 48-му

параграфі Трианонського миру з Мадярщини 4 юнія 1920 р., за котрым «Мадярщина узнає, як уже были рішили державы, союзні і обєднані, повну независимість Чехословацької державы, до нїї ж прикапчано автономну територію Югокарпатських русинїв» (Вегеш, Фединець 2010, 54).

За не цілий рїк Скрентонське діло американських карпато-русинїв, не без пїддержкы США, было успішно імплементоване на майбїлшому мижнародному уровні в контикті договорїв Паризької конференції.

Важность Сен-Жерменського договору, – зазначать єден з майліпшых дослідникїв цьої теми Павло Роберт Магочій, – полягать у сьому, што русины у першый раз были узнані в мижнародному правовому документові як отдїльний нарїд, котрый має право на собственну автономну територію (Магочій 1994б, 65-66). Товды судьбу краю уд имені ушиткых карпатських русинїв у США та на історичнїв отцюзныні в Європі (на плебісцитови у Скрентоні в новембрі-децембрі 1918 р. та на засіданьови Центральної руської народної рады в Ужгороді 8 мая 1919 р.) рішили русины–греко-католики ужгородської уніатської традиції. Їхньими лідерами были чехофіли Григорій Жаткович (из Пенсильванії, США), Антон Бескид (из Пряшівщини) та Августин Волошин (из Пїдкарпаття) (Magosci, Pop 2005, 37, 534-536, 548-549; Магочій, Поп 2010, 48-49, 98-100, 228-229). Пїсля мижнародної пїддержкы, карпатські русины стали єдным из трьох державосоздательных народїв-основателїв Чехословакїї, што было прописано, ведно из чотирьма статтями Сен-Жерменського договору, в *Генеральному Статутови про організацію и адміністрацію Пїдкарпатської Русі* 18 новембра 1919 р. и *Конституційнїв хартиі* ЧСР 29 фебруара 1920 р. (Ноїес 1997, 12-14; «Ustavni listina» 1920, 255-256; Krofta 1934, 52-61; Гранчак 1995, 117-122; «Smlouva mezi» 2012, 138-140).

2. Численнїсть карпатських русинїв–греко-католикїв ужгородської уніатської традиції після упадку Австро-Мадярської монархії

На 1919 р. число ушиткых карпатських русинїв–греко-католикїв, котрі походили уд ужгородської уніатської традиції и пїсля Великої войны (1914-1918) оказались в составі читирьох центрально-восточно-європейських держав (Чехословакїї, Румунії, Мадярщини, Югославії) та в Обєднаних Штатах Америки – было приблизно 720 тис. осїб.

З них в: Чехословакиї (за переписом 1921 р.) числилося 372 884 осѣб в Мукачівськѣв и 82 844 русинѣв у Пряшівськѣв епархії; в Румунії (в Марамороші у 1915 р.) числилося 16 956 русинѣв и 4 756 двоязичных угро-русинѣв; в Мадярщині, в составі Гайдудорозької греко-католицької епархії пѣсля 1912 р., оказались лише 968 чистых русинѣв, 26 731 угро-русинѣв и 971 змішаных угро-русино-румунѣв; в Королівстві сербѣв, хорватѣв и словенцѣв (уд 1929 р. Югославії) жило приблизно 20 тис. русинѣв (за переписом 1921 р.); и накониць у США числилося приблизно 250 тис. карпато-русинѣв–греко-католикѣв (Фенич 2016, 62-96).

То значить, ож пѣсля того, як по результатови нового діленя державных границь давня Карпатська Русь была розділена межи трьома державами (Польщов, Чехословакиѣв и Румуніѣв), из приблизно ушитых 640 тис. карпатських русинѣв, котрі на тот час жыли на своѣв европейськѣв отцюзныні, 458 тис. (70%) из них жыли на пѣдкарпатських та словацьких зимлях Чехословацької республікы (Magosci 2015, 191; Magosci 2016, 239). За чехословацьким переписом 1921 р. 372 тис. карпатських русинѣв жыли в чотирьох жупах на южный восток уд рікы Уж на Пѣдкарпатськѣв Русі (Унг, Берег, Уґоча та 2/3 часть Марамороша), а 85 628 – в чотирьох жупах (Земплин, Шариш, Спіш и Абауй) на сіверный запад уд рікы Уж у восточнѣв части Словакиї (Magosci 2015, 194, 275-277, 329, табл. 23.1; Magosci 2016, 221-222, 242, 408, табл. 23.1; пор. Маґочій 1994а, 8, 37; Конечні 2009, 122-132).

Инші 30% карпатських русинѣв на зачатку 1920 р. жыли в Польщі, Румунії, Югославії и Мадярщині. В Румунії пѣсля 1919 р. до повіту Сіґет было прикапчано третю часть бывшої жупы Мараморош ведно из 15-ма збѣлшого карпаторусинськими селами, штося розміщали уздовж лівого берега Тисы и її притокѣв Вішова (Вішеу) и Рускова (Magosci 2015, 241; Magosci 2016, 299). Сисі села входили до 11 греко-католицьких парафій числом 22 366 вірных, котрі до цього часу были пѣд юрисдикціѣв мукачівського епископа в Ужгороді. За переписом 1915 р. у майже 17 тис. вірных (16 956) рѣдним языком бов русинськый, а 4756 вірных были двоязичными угро-русинами (Фенич 2019, 230; Fenics 2020, 217). В Мадярщині, стиснутої несправедливими границями Тріанонського договору, за переписом 1920 р. в 11 селах-парафіях Гайдудорозької греко-католицької епархії, созданної у 1912 р. з центром у Ніредьгазі, жыли лише 1500 русинѣв, но даже такое русинськое село як Комлошка – уже не считало себе русинським (Udvari 1993, 109; Удвари 1993, 108). В Югославії (жупах Бачка и Срим) у 1921 р. жыли 21 748 кар-

патських русинів – прямих нащадків ужгородської уніатської традиції (Magocsi 2015, 421; Magocsi 2016, 300).

3. Канонічне заснованя для карпатських русинів у США Апостольського екзархату в Пітсбургові (1924)

Після політичного рішення вопросу «території русинів на юг уд Карпат» на міжнародному уровні, вспомнили про них и на високому уровні Католицької циркви. Тепер вніманіє Римського престолу было обернуто до американських карпато-русинів. В юрисдикції греко-католицького єпископа галичанина Сотера Ортинського у США у 1913 р. числилося 152 парафії, 154 священники и приблизно 500 тис. вірних. Білшість из них были карпато-русинського поводу из Мадярщини, а меншість – из австрійських частин Галичини и Буковини (Hniduk 2017, 13). Наділений 28 мая 1913 р. «повнов и обычнов єпископськов юрисдикційов» (Качараба 2012, 364) Сотер Ортинський, у 1914 р. призначив собі двох генеральних вікаріїв: Августина Компордая для кліру и вірних української національної орієнтації и Олександра Дзубая – для вірних карпаторусинських парафій (Пекар 1997, 174-175; Magocsi 2005, 29, 31; Кічера 2020, 118). Незадовго до смерті (24.03.1916 р.) Ортинський призначив собі двох апостольських адміністраторів: Петра Понятишина – для галицьких українців та Гавриїла Мартяка – для карпатських русинів (Slivka 1978, 105-106; Пекар 1997, 173-175; Magocsi 2005, 31; Богачевська-Хом'як 2014, 24-27).

Уд 1916 до 1924 р. церковний живіт бұлшої части карпатських русинів у США, што мали греко-католицькое віровізнаня, перебував пїд властью Апостольського адміністратора угро-русинів Гавриїла Мартяка, резиденція якого была в місті Лендфорд (штат Пенсильванія). На тот час русинські греко-католики в США майже порівну походили из Мукачівської и Пряшівської єпархій. На 1921 р. Мартяку ся пїдчиняли 99 священників, з котрых 60 походили из Мукачівської и Пряшівської єпархій, а інші 39 священників – походили из Галичини и Руської місії в США, організованої Римським престолом. Галицько-українському адміністраторови Петрови Понятишину пїдчинялися 85 священників, шестеро з яких были «мадярами» поводом из Пряшівської и Мукачівської єпархій (Кічера 2020, 120).

У 1922-1924 рр. из Пўдкарпатської Русі до США прибыло не бўльше як 4200 родин емігрантўв (Magocsi 2015, 244; Magocsi 2016, 303). Усього межи двома світовими войнами до США прибыло дись 18 тис. карпатських русинўв, а до Канады – 15 тис. їхніх сродникўв (Магочій 2007, 385). Усіх карпатських русинўв у США у меживоєнный період числилося 250 тис. Бўлша їх часть (79%) жыла в трьох штатах: Пенсильваніі (54%), Нью-Йорку (13%) и Нью-Джерсі (12%). Інші русини жыли в сусідньих штатах Коннектикуті, Огайо и Іллинойсі (Magocsi 2005, 15; Magocsi 2015, 244; Magocsi 2016, 303).

8 марта 1924 р. папа римський висвятив священика Мукачівської епархії Василя Такача ординарным «єпископом греко-русинського обряду» (*de Episcopis graeco-rutheni ritus*) для американських карпато-русинўв (Кічера 2020, 120-122; Shereghy 1979, 12; Slivka 1978, 125-126). Після частых конфліктўв межи прибылыми из Австро-Мадярщини до США греко-католиками та місними римо-католицькими священиками на обрядовўв подставі з єдного боку, и межи самими галицькими и мадярськими греко-католиками на етно-релігійознўв подставі из другого боку (Slivka 1978, 1-124; Magocsi 1993, 163-178; Удвари 1993, 166-181; Magocsi 2005, 21-33), 8 мая 1924 р. Римський престол создав для греко-католиків у США два самостоятельні екзархати. Єдним из них був Пітсбурзький екзархат для карпатських русинўв-католикўв візантійського обряду (*Душпастырь* 1924, 151-153; Slivka 1978, 125-126; Пекар 1997, 176; Magocsi 2005, 33-34). На тот час сись екзархат числив 155 парафій, 129 священикўв и 288 390 вірних (*Душпастырь* 1924, 151-153; Пекар 1997, 176; Magocsi 2005, 33-34; Фенич 2019, 227-228; Fenics 2020, 215).

4. Русини–греко-католики в составі Мараморошської румунської епархії (1930)

Пўсля закончення Першої світової войны в границях Королюўства Румунії обсталися 11 парафій (серед них и Сігет) из 22 366 вірними, котрі до сього часу были пўд юрисдикційов мукачівського греко-католицького єпископа. Из них за переписом 1915 р. для 16 956 рўдним языком бов русинський, а для 4 756 – угро-русинський. 26 апріла 1922 р. они были прикапчані пўд юрисдикцію Апостольської адміністратуры из центром у м. Сігет (в типирішнюв румунськўв части Буковини)

(Bendász, Koi, Sztripszky 1994, 21-22; Udvari 1990, 75-76; Coranič 2013, 173). У 1930 р. усі ісі парафії зайшли в состав нової Мараморошської румунської греко-католицької єпархії (Udvari 1990, 75-76; Bendász, Koi, Sztripszky 1994, 21-22). У 1941 р. в цих 11 парафіях жило 17 510 греко-католиків. Из них русиньсков на тот час уже была лише една парафія в Мараморош-Сігеті (Rusu 2015, 105).

Ведно у составі трьох румунських греко-католицьких єпархий Фаґараш-Альба-Юльської архієпархії (Великий Варад, Герла та Марамуреш) за період уд 1823 до 1930 р. оказались 177 парафій из 181 438 вірними. Усі они колись были в составі Мукачівської греко-католицької єпархії та были носителями ужгородської уніатської традиції. Из них, за мойими пудсчотами, приблизно 25 тис. чияди числилися карпатськими русинами (Фенич 2016, 67-77, 94-95; Фенич 2019, 198-209, 231; Fenics 2020, 187-198, 218).

5. Основання оддільної парафії в Празі для греко-католиків Чихії, Моравії и Силезії пуд юрисдикційов прясшівського єпископа (1933)

До мижвоєнного періоду удносяться истоки основаного в Празі у 1996 р. для греко-католиків Чиської Республіки Апостольського екзархата. Так, 16 децембра 1933 р. для бұлше як 12 тис. греко-католиків Чихії, Моравії та Силезії, бұлшість з котрых были сезонними робўтниками – виходцями из Пудкарпатської Русі и восточної Словакії (Пряшівщини), Министерством образования в Празі было заложено греко-католицьку парафію св. Климента. Її вірними были збўлшого карпаторусинські нащадкы ужгородської уніатської традиції. Адміністративно парафію было пудпчинено юрисдикції прясшівського єпископа. 20 децембра 1935 р. папським декретом Пія XI *Quo efficacius* Конгреґация Восточных Церков пудтвердила сисю фундацію (Coranič 2013, 168-170; Borza 2013, 367-375). На 1938 р. греко-католицька парафія в Празі, на зимлях Чихії, Моравії та Силезії насчитовала 11 226 греко-католицьких вірных (Borza 2018, 11-12).

6. *Modus vivendi* и карпатські русини греко-католики у Чехословакиї у 1920-1930-х рр.

2 фебруара 1928 р. у Ватикані меже чехословацьков владов (Каміл Крофта) и Сятов столицьов (Боргонджіні Дука) было пудписано *Modus vivendi* (Условія сполужительства). Пудля першого параграфу сього документа иедна часть території чехословацької державы не могла быти пудчинена ординариатови, резиденція котрого ся находила в іншӯв державі, и границі иедної епархії в Чехословакиї не довжні были выходити за межі державных границь республікы (Coranič 2013, 24-26).

Потреба у пӯдписанню таких «Условій сполужительства» меже Ватиканом и Прагов обяснялася тым, што пӯсля уложення новых державных границь меже Чехословакійов и Мадярцинов у 1919-1920 рр., чотиры католицькі епархії, котрі оказались на території ЧСР (Бансько-Быстрицька, Нітрянська, Пряшӯвська и Мукачӯвська) обсталися пӯдмитрополичов юрисдикційов естергомського архиепископа. Ситуацію погӯршовало и того, што священники усьих чотирьох епархий уд 1928 р. дӯставали уд чехословацької влады державну зарплату (конгруа) обставучися пӯдчинятися архиепископови Естергома, котрый бов ид тому ици и главов (примасом) Католицької церкви Мадярцины (Пекар 1997, 122-123; Пекар 2000, 120-121).

Мукачӯвська и Пряшӯвська греко-католицькі епархії пӯсля 1919 р. обсталися и дале Русинськыми церквами, хоть у Пряшӯвськӯв епархії уже на тот час бӯльше было словакӯв-вірникӯв ги карпатських русинӯв. За переписом людий у 1921 р. в Чехословакиї жыли 535 543 католикӯв восточного обряду, што было 3,9% уд общего числа жытельӯв молодой республікы. До Мукачӯвської епархії удносилися 440 140 греко-католикӯв, котрі жыли на зимлях трьох регионӯв двох держав: 332 458 – на території Пӯдкарпатської Руси (54,8% жительӯв краю), 85 316 – на території Словакиї (майбӯльше на Пряшӯвщині) и 22 366 – на території Мараморошчны в Румунії (до 26 апріла 1922 р. удносилися до юрисдикції мукачӯвського епископа). До Пряшӯвської епархії удносилися 193 671 греко-католикӯв, з яких у самӯв Пряшӯвськӯв епархії жили 131 549, у Мукачӯвськӯв епархії в Словакиї – 59 935 и 2 187 вірникӯв жыли в других краях Словакиї (Пӯдсчитано на пӯдставі офіційального перепису людий 15 фебруара 1921 р.; Летц 2003, 177-178; Coranič 2013, 131).

У 1930 р. на території цілої Чехословацької республіки жили 585 041 греко-католиків, або 3,97% уд усьох жительів державы (Ротшильд 2001, 116, табл. 14). Из них на території Пўдкарпатської Руси вірными Мукачівської епархії были 359 167 (49,5% жительів краю), на території Словакії вірными Пряшівської и Мукачівської епархій были 213 725 (6,4% жительів регіону), а на території Чихії – 12 149 (0,1% жительів регіону) вірників Пряшівської епархії (*Sčítaná lidu* 1934, 100-102; Летц 2003, 181). Из 213 721 греко-католиків Словакії 148 616 жыли такой у Пряшівській епархії, 62 551 в Мукачівській епархії (на зимлях Словакії), а 2 554 осуб в иньшых округах Словакії (Coranič 2013, 132).

Путанина из пўдсчютами обяняеся тым, што адміністративні межі епархій не совпадали из границями держав и адміністративными межами в составі одной ЧСР. Завто одні відомості по считаню вірників и їх етнічного составу подавуть епархиальні шематизми, а иншу статистику – правительственні переписы. Так, 86 парафій из усьох 320-ти, што ся удносили до юрисдикції мукачівського епископа, пўсля 1919 р. оказались за межами адміністративных границь Пўдкарпатської Руси. За шематизмом Мукачівської епархії уд 1915 р. в цих 86-ти парафіях проживало 69 325 греко-католиків. З них 71 парафія пўсля устанавлення демаркаційної лінії (внутрішньої границі меми Словакійов и Пўдкарпатськов Руссю в августі 1919 р.) очутилися на території Словакії. Таким їхній статус обставався аж до осени 1938 р. (Coranič 2013, 173-178).

За сись час число вірників Мукачівської епархії на Словакії была слідующов: в августі 1919 р. – 63 267 из усьох 203 255, у фебруарі 1921 р. – 85 316 из 193 671, а в януари 1930 р. – 74 288 из 213 721 греко-католиків. И нарубы, в Мукачівській епархії греко-католиків, підчиненых пряшівському епископові, насчитовалося у 1919 р. 63 267 из 20 255, у 1921 р. – 59 935 из 193 671, а в 1930 р. – 62 551 из 213 721 вірників (Coranič 2013, 129-132, 183-184, 193-195).

Аналогічно до пўдсчютїв точної кўлкості греко-католиків фунгують деякі проблеми из считаням числа карпатських русинів межі вірными Мукачівської и Пряшівської епархій. З едного боку они ся обянюють несовпадєнієм суто епархиальных адміністративных границь, а з иншого боку тым, што много пўдкарпатських и пряшівських русинів до начала 1930-х рр. уже были православными, а не «уніатами». Так, согласно з правительственными переписами 1921 та 1930 р. в цілів Чехословакії

осіб з рідним русинським язиком удповідно считалося 461 849 (3,45%) и 549 169 (3,79%) жительїв республікы (Ротшильд 2001, 115, табл. 13).

За подсчыотами Павла Роберта Магочія, на европейській отцюзніні в трьох державах (Польщі, Чехословакиї и Румунії) у 1919-1920 рр. проживало приблизно 640 тис. карпатських русинїв греко-католицького та православного віровизнання. Из них 70% (458 тис.) оказались на зимлях Чехословакиї. В Чехословакиї, «державосоздательні» народы чехи, словаки и карпатські русини ведно мали 71% жителюв молодой республікы (Magocsi 2015, 191, 194; Magocsi 2016, 239, 242). У 1921 р. на Пўдкарпатськїв Руси усьих русинїв обох віровизнань считалося 372 884 (62,17% жителюв краю), а в Словакиї – мало бўлше ги 85 628 людий греко-католицькой и православной конфесий. Одповідно до счита-ня уд 1930 р. на Пўдкарпатськїв Руси проживало 446 916 усіх руських (побўлшму русинїв, крихта українцїв-емігрантїв и такой мало росіян) (ведно 63% жителюїв краю) греко-католицького и православного віровизнання, а в Словакиї – 91 079 усіх руських (побўлшому русинїв, крихта українцїв-емігрантїв и такой мало росіян) обох віровизнань (Fedinec 2002, 78, 188; Летц 2003, 182).

Бўлш складнов є верифікація карпатських русинїв лише як греко-католикїв (вадь/ и лише як православних, што ни є ціллю сьой публікації). Попробуву вивести даяку общу цифру на пўдставі державных переписїв, а не епархіальних шематизмїв. Так, за подсчыотами словацького історика Роберта Летца, в Словакиї у 1921 р. русинами себе считали 82 844 греко-католикїв (42,8% цьой конфесий) (91 434, або 47,2% были словаками), а у 1930 р. – 87 494 вірникїв цьой конфесий (40,9% усіх греко-католикїв) считали себе русинами (109 826, вадь 51,4% были словаками) (Летц 2003, 182). Провто, сись автор Роберт Летц, у другїв своюїв статті доказує, што у 1930 р. словаками себе признавали уже 131 718 греко-католикїв (61,63%), а русинами – лише 82 003 (38,37%), што дало му основаня считати, што из за сього епископ Гойдич «часто конфліктовав из словацьков владов» (Летц 2000, 273).

Удносно кўлкости русинїв-греко-католикїв на Пўдкарпатті (в п'яти жупах Мукачївської епархий – Земплин, Унг, Берег, Угоча и Мараморош), то маєме слідующий образ: кідь у 1910 р. русини-греко-католики числили 31,3% усіх жителюїв краю, то у 1930 р. такими были 45,42% усіх жителюїв краю. Айбо из 359 167 греко-католикїв Пўдкарпатської Руси у 1930 р. 329 466 были лише руськими (побўлшму русинами, крих-

та українцїв-емігрантїв и такой мало росіян), што было 91,73% усіх «уніатїв» (Керес 2000, 15-17; Фенич 2010, 113-116).

Зато, кідь на Словакиї у резульатови природної асиміляції бїлїшість греко-католикїв у 1920-х рр. уже были словаками, то на Пїдкарпаттю Греко-католицька церква нарубы обставалася збїлшого карпаторусинськов. Чи сяк чи так, в началі 1930-х рр. у Чехословакиї насчитовалося 416 960 русинїв греко-католикїв ужгородської уніатської традиції.

7. Проба канонічного образования з Русинської Мукачївської єпархії одїльної митрополії пїд юрисдикційов Римського Престолу (1937)

Для сьої майже пївмільонної етноконфесіональної общности зачинавучи уд 1927 р. в разных церковных кругах велися бысїды про фундування третьої єпархії в Хусті (історичному комїтатові Мараморош) и пїднятті Мукачївської (по-новому уже Ужгородської єпархії) до статуса архієпископства (митрополії). Про вто, што сись вопрос обсуждався у Ватикані, 12 юлія 1934 р. інформовав Міністерство заграничных дїл ЧСР апостольський адміністратор Пряшївської єпархії титулярный єпископ Павло Петро Гойдич (Coranič 2013, 125-126; *Благовїстник* 1934, 143-144; *Apoštolat* 1935, 174-175).

Єднак до реалізації першого условия *Modus vivendi* у Ватикані діло дїйшло лише в началі осені 1937 р. 2 септембра папа Пій XI уголосив буллу *Ad Ecclesiastici Regiminis incrementum* (Про розвой церковної адміністрації) (*Acta Apostolicae* 1937, 367; Коментарь до папської булли мукачївського єпископа Олександра Стойки: *Душпастьрї* 1937, 235-238). Папська булла реалїзувала вонкашню делїмїтацію границь чехословацьких єпархій удносно до державных границь ЧСР (Coranič 2013, 27). Ище папський документ тикався карпатських русинїв–греко-католикїв ужгородської уніатської традиції. Свойов буллов Римський престїл провозглашав образования двох самостоятельных Русинських церков на пїдставі Мукачївської и Пряшївської єпархій, єпископы котрых до сього часу принадлежали митрополїчїв юрисдикції естергомського архієпископа в Мадярщині, а типирьки переходили пїд пряму юрисдикцію Сятої столиці, представленої Конгрегаційов Восточных Церков (Coranič 2013, 126-127; Vasil 2004, 69-85).

Конкретно цюв *ex cathedra pro officio* буллоу было вуголошено, што

[...] епархії Неосолиєнська (Бансько-Бистрицька), Нітрянська, Мукачівська и Пряшівська суфраганії удокремлюються из своїми епископами уд митрополичої влади Естергомської архиепархії, образуєчи отділну церковну провінцію, и каждая непосредственно пудчиняється Апостольському Престолови. Пўсьля того, як исе удасться повнўстю вшорити, Апостольський Престул в Республіці Чехословакії установляє дві нові митрополичі кафедри, єдну латинського обряда для Словакії, и єдну восточного обряда для Карпатського регіону. Установляємо бизўвно, обы вшиткі парафії и інші церковні учреждєнія, што удносяться до вўзантїуївського обряда, розміщені на території Чехословакії, согласно з правилами, оприділєними Сятюв Конгрегаційов, были удділєні уд інших епархій и прикапчані до Русинської Мукачівської епархії» (*Acta Apostolicae* 1937, 367; коментарь до папської булли мукачівського єпископа Олександра Стойки: *Душпастьрв* 1937, 235-238) (пер. В. Ф.)

Окрўм того, што Мукачівська и Пряшівська епархії вийшли з-пўд юрисдикції єстергомського архієпископа и каждая в отділности были пудчинєні прямўв владі Сятої столиці (конкретно Конгрегації Восточних Церков), Мукачівська епархія доповнилася читирьма греко-католицькими парафіями Гайдудорозького єпископства, што досюють перебивали на території Словакії (Coranič 2013, 127; Borza 2018, 13).

На літо 1938 р., ищи до начала розділення Чехословакії межи Німєччинов, Мадярщинов и Польщов, Пряшівська епархія в ЧСР мала 150 919 вірникўв, з котрых 139 693 жыли на зимлях Словакії и 11 226 греко-католицьких вірникўв, які жыли на зимлях Чехії, Моравії и Силєзії (*Schematismus* 1938, 129-130; Borza 2018, 12, табл. 1). Попри них ищи на зимлях Словакії у 71-й парафії Мукачівської епархії (уд 1919 р.) и читирьох парафіях Гайдудорозької (уд 1937 р.) епархії жыли 74 008 греко-католикўв пудчинєных мукачівському єпископови з резиденційов в Ужгороді (Borza 2018, 13, табл. 2; Coranič 2014, 282). Мукачівська епархія на пўдкарпатськўв території в составі Мадярщини в юлію 1939 р. мала 412 961 греко-католика, або 61,9% усіх жителюїв краю (Botlik 2005a, 387). До цюго числа ище треба додати вірникўв Апостольської адміністратуры (вікаріату) Мукачівської епархії, яку было созданно 12 апріля 1939 р. на пўдкарпатських зимлях словацької державы для

47 парафій числом 43 316 душ, котрі пўсля «малої войны» меже Мадярщинов и Словакійов 31 марта 1939 р. были анексіровані Будапештом (Borza 2018, 19-22).

Провто, реалізувати головный намір Апостольського престолу по созданію митрополичої кафедри довкола Русинської Мукачівської епархії для усьих 681 204 католикїв восточного обряду Карпатського регіону (Мукачївського и Пряшївського єпископств), бўлшість з яких были за національністьов русинами, помішала через два роки розвяза на А. Гітлером и Й. Сталіном Друга мирового война. Айбо непозираючи на ісе, папська булла уд 2 септембра 1937 р. не была удмінена: на протїв – до єї слідуючої імплементації в Мукачївськїв епархії Ватикан ся оберне в началі 1993 р.

8. Назначення карпатських русинїв Павла Петра Гойдича и Теодора Ромжі пряшївським и мукачївським єпископами (1940, 1944)

До того часу, докї словаки и пўдкарпатські русини-українофіли пўд руководством католицьких священикїв Йозефа Тісы (римського обряда) и Августина Волошина (грецького обряда) осінньов 1938 р. не дўстали доступ до автономної влади, дискримінаційні слова їхніх право-радикальних послідователюїв про «несуществующий нарїд русинїв» не мали політичної ціни. Но лиш они ісю владу дўстали в пўслямюнхенськїв федеративнїв Чехословакії пўд давленієм нацистської Німеччини на офіціальну Прагу в началі октовбра 1938 р., бысїди типу «Што греко-католик, то русин» гиртеленно ся поміняли на бысїди «Туй ние нияких русинїв ани руснакїв, є лише українці або/ и [в зависимости уд регіона – В. Ф.] словаки греко-католицького віровизнання» (Ванат 1990, 106-109; Магочій 1994а, 158) (перев. В. Ф.).

Першій розділ Чехословакії в новембрі 1938 р., зява словацької самостоятельної державы и прикапчання Пўдкарпатської Руси и южных зимель Словакії до Мадярщини в марті 1939 р. дуже поміняли організаціну структуру и етнічний состав Греко-католицької церкви на Пўдкарпатті и Пряшївщині. Політична реальність, в якїв ся оказали Мукачївська и Пряшївська епархії перед тай у роки Другої мировой войны, на 100% не пўдпорovala тому, што їх возглавили два карпатські

русини. Пряшівська єпархія після 14 марта 1939 р. майже уся оказалась на території самостійної словацької держави (Borza 2018, 15-26), а Мукачівська єпархія (тоже майже уся) після 15 марта 1939 р. оказалась на території Мадярського Королівства (Botlik 1997, 256-273). З погляду на національну і релігійну політику, яку в русинському і греко-католицькому впроці проводили нові «сильні цього світу» з Братислави і Будапешта, пряшівським греко-католицьким владиком м'г бути словак вадь рафінований русин-словакофіл (Pekár, Tokárová 2010, 47-62; Coranič 2014, 251-281; Borza 2018, 35-58), а мукачівським єпископом – відповідно угро-русин авадь мадярофіл (Офіцинський 1997, 58-87; Botlik 2005б, 9-246; Brenzovics 2010, 204; Мазурок 2010, 308; Черничко, Фединець 2014, 129-181; Fedinec 2015, 239).

Така політика (особенно в словацькв державі) не зовсім удповідала етно-конфесіональному составу жителюв Пряшівщини (Пряшівської єпархії) і Пудкарпаття (Мукачівської єпархії) в роки Другої мирової війни. Так, на Пудкарпатськв території проживало за даними перепису в юлійови 1939 р. 671 962 усіх жителюв, из яких 498 290 русинв (74,7%) і 412 961 греко-католикв (61,9%), а в януари 1941 р. из 852 546 усіх жителюв 502 329 были русинами (58,9%) і 412 901 греко-католиками (61,9%) (Фенич 2010, 116-118). На території Мукачівської єпархії на 1 юнія 1944 р. из 851 889 усіх жителюв 461 555 были греко-католиками (докладна цидулка про Мукачівську греко-католицьку єпархию єпископського секретаря о. Олександра Пунька до Римського престолу уд 1949 р.; Пушкаш 2001, 198), а приблизно 500 тис. – русинами. В Словакії за считанням людей уд децембра 1940 р. греко-католиками себе записали 176 341, а русинами – лем 49 784 чол. (Borza 2018, 55). У 1944 р. греко-католикв Пряшівської єпархії насчитовалося 146 017 освб (*Schematismus* 1944, 113; Coranič 2014, 287; Borza 2018, 19, табл. 3). Из них, правда, до Мукачівської апостольської адміністраури в Словакії товды удносилися 43 316 греко-католикв (*Schematismus* 1944, 113; Coranič 2014, 287-288; Borza 2018, 21-22, табл. 4). Русинами в Словакії, за пудсцьотами П.Р. Магочія, у 1940 р. называли себе 85 991 освб, з яких на Пряшівщині – 61 270, і 48 231 у 1950 р., з котрых на Пряшювщині насчитовалося 40 446 освб (Magocsi 2015, 329, табл. 23.1; Magocsi 2016, 408, табл. 23.1).

Майже завто, упоперек «сильним цього світу», для приблизно 650 тис. греко-католикв та приблизно тїлко ж карпатських русинв «з Божої

ласкы» Римський престул 19 юлія 1940 р. назначив ординарным епископом Пряшівської епархії не словака (хоть словаків–греко-католиків на тот час уже было бұлше), а русина из Руських Пеклян Павла Петра Гойдича (Šturák 2013, 127; Coranič 2014, 251-291; Borza 2018, 15-136). И ишпен так, 24 септембра 1944 р. новым мукачівськым епископом став не етнічний маляр вадь українець за убежденіем (хоть на тот час епархия ищи была в составі Мадярщины, но через Карпаты уже ся проривала советское войско), а пудкарпатський русин из Великого Бичкова Теодор Ромжа (Бендас, Бендас 1999, 205-209; Пушкаш 2001, 244; Bendász, Bendász 2014, 351-359).

Як упозирать из документів того часу и научных робіт отцюв Ціріла Васіла, Петера Борзы и Ласло Пушкаша, в обох случаях Сята столиця была добре інформована про карпаторусинський етнічний повод и русинську ідентичність епископів П.П. Гойдича и Т. Ромжі. Владика П.П. Гойдич був назначений Римськым престолом у самый вирьх конфлікту межи ним и словацьков владов из-за русинського вопроса (Vasil' 2010, 33-45; Borza 2018, 35-58), а владика Теодор Ромжа – усячений в самый пік боюв Челленої армії за анексовану недавно Мадярщинов чехословацьку автономну територію Пудкарпатську Русь (Пушкаш 2001, 77-82).

9. Запрещеніє русинів–греко-католиків комуністичеськими режимами у СРСР, Польщі, Чехословакії и Румунії (1945-1950)

Невстигла ся кончити Друга мирова война, як пуддержаний містными и экспортваными українськими советськими комуністами сталінський режим, «твердо рішив» и «русинський», и «уніатський вопрос». Удповідно до резолюції «Національні вопросы Середньої Европы и Балкан», прийнятої ищи на V-му Конгресови Комінтерну у Москві межи 17 юніем и 8 юліем 1924 р. (Співак 1961, 56-57, док. № 23; Magocsi 2015, 312-313; Magocsi 2016, 387-389), та удносно до *Инструкції № 58* начальника Рады у ділах Руської православної церкви пудля Рады Народных Комісарів СРСР Георгія Карпова уд 14 марта 1945 р. (Гайковський 2006, 156-159, док. № 29), в Советському Союзі (на Пудкарпатті/ Закарпатті), в Польщі (на Лемковині), в Чехословакії (на Пряшівщині) и в Румунії (на Мараморощині) народность карпатських русинів у паспортах 1946-1948 рр. новов комуністичнов владов была замінена на українську,

а вшитких греко-католикӯв у 1946-1950 рр. было «воссоєдено» из пӯдконтрольнов Кремлю Руськов православнов церквов (Magocsi 2015, 291-342, 346-348; Magocsi 2016, 361-424, 428-430).

На тот час бысида йшла про приблизно 500 тис. карпатських русинӯв–греко-католикӯв ужгородської уніатської традиції, які пӯсля 1944 р. оказались на кривавих зимлях пӯд Сталіном у центрально-восточнӯв Европі. Из них приблизно 380 тис. жили в Мукачівськӯв епархії, до 80 тис. у Пряшівськӯв епархії в Чехословакиї и приблизно 30 тис. у Мараморошськӯв епархії в Румунії. Нигда досюдь в історії русинӯв–греко-католикӯв ужгородської уніатської традиції (рувно як и карпатських русинӯв брестейської уніатської традиції, вадь православных карпатських русинӯв, про котрых у йсюїв статті не йдеся) до стрічі з советсько-українським комунізмом (1944-1950) никому не приходило в голову їх офіціально заказати (запрітити) як релігійну и етнічну общность.

Починавучи из осени 1944 р. (для Мукачівської епархії) и з весни 1945 р. (для Пряшівської епархії) на плічі двох карпаторусинських греко-католицьких архиєреюїв упав тяжкий хрест іспитанія віров. Єднако, треба твердо тямити, што на устроєный московськими, київськими и містными українськими комуністами-націоналістами из Народных рад вадь из Народных комітетӯв Закарпатської України, Мараморош-Сігетського округу и Пряшюївщини з помощью так называемых «Ініціативных групп» и псевдо-соборӯв етнорелігійный прозелітизм, оба владики неискусилися. Ани они, ани керовані ними містні Греко-католицькі церкви, параяфіальное и монашеськое духовенство и прості миряни у своюїв абсолютнӯв бӯлшости неприняли нової етно-конфесіональної ідентичности православных украюїнців уд новых «сильных сього світу». До кӯнця свого земного живота мукачӯвський єпископ Теодор Ромжа (умер 1 новембра 1947 р. пӯсля терористичного акту учиненого проти нього 27 октовбра) (Пушкаш 2001, 154-190) и пряшӯвський єпископ Павло Петро Гойдич (умер 17 юлія 1960 р. в Леопольдовӯв тюрмі пӯсля повного фізичеського уснаження організму за 10 рокӯв тюремного живота в нелюдських условиях) (Šturák 2013, 80-89) неудказалися уд своейої рӯдної карпаторусинської греко-католицької ідентичности.

Куртий вывод

Из фактичеського матеріалу, што-м виклав до типир, ясно ся вказує един убедительный вывод: мижнародна пїддержка и узнання етно-конфесіональної ідентичности карпатських русинїв греко-католикїв ужгородської уніатської традиції фурт приходила лем из боку колективного Западу (США, Паризька мирова конференція, Прага/ ЧСР, Римський престїл/ Ватикан), и нарубы, їх офіціальний запрїт (заказ) – приходив из боку колективного Востока (СРСР/ Україна). Иронія судьбы полягать у тому, што карпатських русинїв прияв, сокотив и узнавав як окремый нарїд не Восток (в лиці росіян и українців), удкїдь они прийшли у середньовічнїв и ранньомодернїв добі, а Запад. Про мене исе ся може обясняти лем єдним: зашитов з боку Сятої столиці/ Римського престолу народу, який колись прийшов до восточных словян из Запада (Нормандії), и віками усокотив свою етнічну ідентичність у Польському и Мадярському королївствах, а пак у Австрійськїв и Австро-Мадярськїв монархїях. Як и у 1771 р. и 1818 р., так и типир, «з Божої ласкы», ися ідентичність фунговала упоперек «сильным сього свїту», и не лем пїсля мижнародної пїддержкы у 1918-1919 рр., а й пїсля гибы її офіціального запрїту (заказу) комунїстами у 1945-1950 рр. Айбо про исе пїде бысіда уже у иншїв публкації.

Бібліографія

- Бендас, Стефан, Бендас, Даниїл. 1999. *Священики-мученики, сповїдники вірності*. Ужгород: Закарпаття.
- Благовїстник*. 1934, ч. 9.
- Богачевська-Хом'як, Марта. 2014. «Обрання єпископа». *Україна модерна*, ч. 21: 23-48.
- Ванат, Иван. 1990. *Нариси новїтньої історії українців Східної Словаччини*, т. 1: 1918-1938, 2-ге вид. Братїслава–Пряшїв: Словацьке педагогічне видавництво; Відділ української літератури.
- Вегеш, Микола, Фединець, Чїлла, ред. 2010. *Закарпаття 1919-2009 років: історія, політика, культура (україномовний варіант українсько-угорського видання)*. Ужгород: Полїграфцентр «Лїра».
- Гайковський, Михайло, ред. 2006. *Хресною дорогою: функціонування і спроби ліквідації Української Греко-Католицької Церкви в умовах СРСР у 1939-1946 роках. Збірник документів і матеріалів*. Львів: Місіонер.

- Гранчак, Іван, ред. 1995. *Нариси історії Закарпаття: у трьох томах*, т. 2: 1918-1945. Ужгород: Закарпаття.
- Данко, Осип. 1993. «Роль закарпатської еміграції в США у вирішенні долі Закарпаття в 1918-1919 роках». В: *Українські Карпати. Матеріали міжнародної наукової конференції «Українські Карпати: етнос, історія, культура»* (Ужгород, 26 серпня-1 вересня 1991 р.), 169-183. Ужгород: Карпати.
- Душпастьоръ*. 1937, ч. 9-10: 235-238.
- Качараба, Степан. 2012. «Греко-католицька церква у США наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст.: проблеми становлення». В: *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність*, едиц. 21: *Scripta moment. Ювілейний збірник на пошану Богдана Якововича*. Ред. Олександр Седляр, Наталія Кобрин, 361-368. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України.
- Кічера, Віктор. 2020. «Призначення єпископа для греко-католиків русинського обряду в США». *Русин*, ч. 59: 115-129.
- Конечні, Станіслав. 2009. *Капітолы з історії Русинів на Словенську в контексті розвою карпатських Русинів од найстарших часів*. Пряшів: Русин і Народны новинкы.
- Лец, Роберт. 2000. «Становище Греко-Католицької Церкви в Чехословаччині у другій половині 40-х-на початку 50-х років ХХ століття». В: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*, ч. 2. Ред. Борис Гудзяк, Ігор Скочиляс, Олег Турій, 273-289. Львів: Видавництво Львівської богословської академії.
- Лец, Роберт. 2003. «Греко-Католицька Церква у Словаччині в період між двома світовими війнами». В: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Ред. Борис Гудзяк, Ігор Скочиляс, Олег Турій, ч. 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*. Ред. Олег Турій, 174-186. Львів: Видавництво Українського католицького університету.
- Магочій, Павло Роберт. 1993. «Створені чи перетворені в Америці? Народність і процес самовизначення серед карпаторусинських імігрантів і їхніх нащадків». В: *Тривалість регіональних культур. Русини і українці на їхній Карпатській батьківщині та за кордоном*. Ред. Павло Роберт Магочій, 166-181. Нью-Йорк: Видавництво Колумбійського університету.
- Магочій, Павло Роберт. 1994а. *Русини на Словенську. Історичний перегляд*. Пряшів: Русинська оброда.
- Магочій, Павло Роберт. 1994б. *Формування національної самосвідомості: Підкарпатська Русь (1848-1948)*. Авторизув. пер. з англ. Ужгород: Патент.
- Магочій, Павло Роберт. 2007. «Америка». В: *Русинський язык = Najnowsze dzieje języków słowiańskich*, т. 14. Ред. Paul Robert Magocsi, 385-392. Opole: Uniwersytet Opolski, Instytut Filologii Polskiej.
- Магочій, Павло Роберт, Поп Іван, ред. 2010. *Енциклопедія історії та культури карпатських русинів*. Пер. з англ. Надія Кушко. Ужгород: Видавництво В. Падяка.

- Мазурок, Ігор. 2010. *Правове становище Закарпаття у 1939-1944 рр. (Історико-правове дослідження)*. Ужгород: Карпатська Вежа.
- Офіцинський, Роман. 1997. *Політичний розвиток Закарпаття у складі Угорщини (1939-1944)*. Київ: Інститут історії України НАН України.
- Пекар, Атанасій. 1997. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, т. 1: *Єрархічне оформлення*, вид. 2. Рим–Львів: Місіонер.
- Пекар, Атанасій. 2000. «Греко-католицька церква в кордонах Чехословаччини 1919-1939». В: *Zakarpatská Ukrajina v rámci Československa (1919-1939). Zborník materiálů z 6. vedeckej karpatistickej konferencie (Prešov, 2.-4.09.1998)*. Ред. Mikuláš Mušínska, 115-131. Prešov: Filozofická fakulta Prešovskej univerzity.
- Пушкаш, Ласло. 2001. *Кир Теодор Ромжа: Життя і смерть єпископа*. Львів: Видавництво Львівської богословської академії.
- Рамач, Янко. 2003. «Релігійна та національна ідентичність русинів Крижевацької єпархії (1777-1918)». В: *Ковчег. Науковий збірник із церковної історії*. Ред. Борис Гудзяк, Ігор Скочиляс, Олег Турій, ч. 4: *Еклезіяльна й національна ідентичність греко-католиків Центрально-Східної Європи*. Ред. Олег Турій, 187-198. Львів: Видавництво Українського католицького університету.
- Ротшильд, Джозеф. 2001. *Східно-Центральна Європа між двома світовими війнами*. Пер. з англ. В. П. Канаш. Київ: Мегатайп.
- Співак, Борис, ред. 1961. *Шляхом Жовтня. Боротьба трудящих Закарпаття за соціальне і національне визволення, за возз'єднання з Радянською Україною: збірник документів*, т. 2: *1924-1929 рр.* Ред. Валентина Каюрова, Володимир Місюра. Ужгород: Карпати.
- «Статистика». 1927. *Руски календар 1928*, 117-127.
- Удвари, Иштван. 1993. «Русины в Венгерском Королевстве». В: *Тривання регіональних культур: русини і українці на їхній карпатській батьківщині та за кордоном*. Ред. Павло Роберт Магочій, 103-139. Нью-Йорк: Видавництво Колумбійського університету.
- Фенич, Володимир. 2010. «В оточенні інших: греко-католики Мукачівської єпархії та їх сусіди у світлі сучасних досліджень офіційної статистики кінця ХІХ-початку ХХ ст.». В: *Науковий вісник Ужгородського університету = Серія: Історія*, едиц. 25, 104-124. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла».
- Фенич, Володимир. 2016. «Від монастирської Церкви-Єпархії до „Ecclesia sui iuris“: Ужгородська унія та інститування церковних спільнот ужгородської унійної традиції». В: *Наукові записки Ужгородського університету = Серія: історично-релігійні студії*, едиц. 5, 26-105. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла».
- Фенич, Володимир. 2018. «З ласки Божої... Формування етноконфесійної ідентичності русинів–греко-католиків ужгородської унійної традиції усупереч „сильним світу цього”». В: *20 років високошкольської русиністики на Словакії/*

- 20 rokov vysokoškolskej rusinistiky na Slovensku. Zborník referatív z medzinárodnej научной конференції, Пряшівска універзіта, 17.-19.10.2018.* Ред. Кветослава Копорова, 218-237. Пряшів: Видавateľство Пряшівської універзіти в Пряшеві.
- Фенич, Володимир. 2019. *Греко-католики ужгородської унійної традиції: міфи, стереотипи, реалії.* Ужгород: Видавництво Валерія Падяка.
- Черничко, Степан, Фединець Чілла. 2014. *Наш місцевий Вавилон. Історія мовної політики на території Закарпаття у першій половині ХХ століття (до 1944 року): монографія.* Ужгород: Поліграфцентр «Ліра».
- Acta Apostolicae Sedis – Commentarium Officiale. Acta Pii Pp. XI = Typis Polyglottis Vaticanis.* 1937. Romae.
- Apoštolat sv. Cyrila a Metoděje.* 1935, ч. 5-6. Olomouc.
- Bendász, István, Bendász Dániel. 2014. *Helytállás és tanúságtétel. A Munkácsi Görög Katolikus Egyházmegye hitvalló és meghurcolt papjai.* Budapest: Kairosz Kiadó.
- Bendász, István, Koi István, Sztripszky Hiador, a bevezető tanulmányokat. 1994. *A munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye lelkészseégeinek 1792. évi katalógusa.* Nyiregyháza: Kiadja a Sent Atanáz Görögkatolikus Főiskola.
- Borza, Peter. 2013. «K dejinám Gréckokatolíckej farnosti sv. Klimenta v Prahe». B: *Vo svetle výročí III.* Ред. Jaroslav Coranič, 367-375. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- Borza, Peter. 2018. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939-1945.* Prešov: Petra.
- Botlik, József. 1997. *Hármas kereszt alatt. Görög katolikusok Kárpátalján az ungvári uniótól napjainkig (1646-1997).* Budapest: Hatodik síp alapítvány új mandátum könyvkiadó.
- Botlik, József. 2005a. *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján. I. Magyarok, ruszinok, csehek és ukránok, 1918-1945.* Nyiregyháza: Kiadja a Nyiregyházi Főiskola.
- Botlik, József. 2005b. *Közigazgatás és nemzetiségi politika Kárpátalján, II. A Magyarországhoz történt visszatérés után, 1939-1945.* Nyiregyháza: Kiadja a Nyiregyházi Főiskola.
- Brenzovics, László. 2010. *Nemzetiségi politika a visszacsatolt Kárpátalján 1939-1944.* Ungvár: Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség.
- Coranič, Jaroslav. 2013. *Dejiny Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1918-1939.* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- Coranič, Jaroslav. 2014. *Z deín Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku.* Česke Budějovice: Sdružení sv. Jana Nepomuckého při Biskupství českobudějovickém.
- Edvard Beneš a Podkarpatská Rus.* 2006. Užhorod: ПП «Повч Р.М.».
- Expose Dr. G. I. Žatkoviča: byvšeho gubernatora Podkarpatskoj Rusi, o Podkarpatskoj Rusi.* 1921. Homstead: Am. Russky Viestnik.
- Fedinec, Csilla. 2002. *A Kárpátaljai magyarság történeti kronológiája 1918-1944.* Budapest: Lilium Aurum Könyvkiadó.

- Fedinec, Csilla. 2015. «*A magyar szent koronához visszatért Kárpátalja*» 1938-1944. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Fenics, Volodimir. 2020. *Az ungvári görög katolikus unió hagyatéka: mítoszok, sztereotípiák és a valóság*. Пер. з укр. Dóra Ádám. Ungvár: Valeriy Padyak Kiadója.
- Hnidyk, Iryna. 2017. «Formation of Greek Catholic Church Organizational Structure in United States. Parishes as Centers of National and Cultural Life of Ukrainian Emigration (1884-1914)». *Historical and Cultural Studies*, т. 4, ч. 1: 9-14.
- Nořec, Jaromír, ред. 1997. *Generální Statut*. В: *Dokumenty o Podkarpatské Rusi*, 12-14. Praha: Plantin.
- Керечс, Їозсеф, ред. 2000. *Kárpátalja településeinek vallási adatai (1880-1941)*. Budapest: Központi statisztikai hivatal.
- Krofta, Kamil. 1934. *Podkarpatská Rus a Československo*. Praha: Svaz národního osvobození Tiskem Pokroku.
- Magocsi, Paul Robert. 1993. «Made or Re-made in America? Nationality and Identity Formation Among Carpatho-Rusyn Immigration and Their Descendants». В: *The Persistence of Regional Cultures. Rusyns and Ukrainians in Their Carpathian Homeland and Abroad*. Ред. Paul Robert Magocsi, 163-178. New York: Columbia University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2005. *Our People. Carpatho-Rusyns and Their Descendants in North America*. Wauconda: Bolchazy-Carducci Publishers, Inc.
- Magocsi, Paul Robert. 2015. *With Their Backs to the Mountains. A History of Carpathian Rus' and Carpatho-Rusyns*. Budapest–New York: Central European University Press.
- Magocsi, Paul Robert. 2016. *Chrebtom k horám. Dejiny Karpatskej Rusi a karpatských Rusínov*. Prešov: UNIVERSUM.
- Magocsi, Paul Robert, Pop Ivan, ред. 2005. *Encyclopedia of Rusyn History and Culture*. Toronto–Buffalo–London: University of Toronto Press.
- Pekár, Martin, Tokárová, Zuzana. 2010. «K postaveniu Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku v rokoch 1939-1945 vo svetle slovenskej historiografie a nemeckých prameňov (sonda do problematiky)». В: *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950*. Ред. Jaroslav Coranič, Peter Šturák, Jana Koprivňaková, 47-62. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- Rusu, Viorel. 2015. «Între desfințare, re-arondare ecleyiastică și rezistență. Episcopia Greco-Catolică a Maramureșului în perioada 1940-1944». В: *Relații româno-ucrainene. Istorie și contemporaneitate*. Ред. Irina Liuba Horvat, Mykhailo Zan, Anastasia Vehesh, 100-117. Sătmăr: Editura Muzeului Sătmărean.
- Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum dioceseos Prešovensis (Fragopolitanae) et administraturae apostolicae dioec. Mukačensis in Slovachia pro Anno Domini 1944. Ab erecta sede episcopali Anno 128*. 1944. Prešov: Typis Typographiae Andreae.
- Schematismus venerabilis cleri dioeceseos Fragopolensis (Prešov – Prjašev) pro Anno Domini 1938. Ab erecta sede episcopali Anno 122*. 1938. Fragopoli: Typographiae ad S. Nicolaum.

- Sčítaná lidu v republice Československé ze dne 1. prosince 1930. Díl 1.* 1934. Praha: Státní úřad statistický.
- Shereghy, Basil. 1979. *Bishop Basil Takach. «The Good Shepherd».* Pittsburg: Byzantine Seminary Press.
- Slivka, Jon. 1978. *Historical Mirror. Sources of the Rusin and Hungarian Greek Rite Catholics in the United States of America 1884-1963.* Brooklyn, NY: опубликоване власным накладом.
- «Smlouva mezi čelnými mocnostmi spojeným i sdruženými a Československem, podepsaná v Saint-Germain-en-Laye dne 10. září 1919». 2012. B: *Národnostní menšiny v Československu 1918-1938. Od státu národního ke státu národnostnímu?* Ред. Andrej Tóth, Lukáš Novotný, Michal Stehlík, додаток ч. 4, розд. 2, 632. Praha: TOGGA.
- Šturák, Peter. 2013. *Pavol Peter Gojdič OSBM – prešovský gréckokatolícky biskup (1926-1960).* Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.
- Švorc, Peter. 1996. *Zakliata krajina Podkarpatská Rus (1918-1946).* Prešov: UNIVERSUM.
- Švorc, Peter. 2009. «Mierová konferencia v Paríži (1919), Rusíni a krajinská hranica so Slovenskom». B: *Карпатские русины в славянском мире: актуальные проблемы. Материалы международного научного круглого стола.* Ред. Мирослав Даниш, Юлия Борисёнок, 55–89. Москва–Братислава: Издатель Степаненко.
- Udvari, István, ред. 1990. *A munkácsi görögkatolikus püspökség lelkészszégeinek 1806. évi összeírása.* Nyiregzháza: Kiadja a Vasvári Pál Társaság.
- Udvari, Istvan. 1993. «Rusyns in Hungary and the Hungarian Kingdom». B: *The Persistence of Regional Cultures. Rusynz and Ukrainians in Ther Carpathian Homeland and Abroad.* Ред. Paul Robert Magocsi, 105-138. New York: Columbia University Press.
- «Ustavni listina Československé republiky». 1920. B: *Sbirka zákonů a nařízení statu Československého,* p. 26: 255-256.
- Vasil', Cyril. 2004. «Kánonické právo východných cirkví. Klúčové otázky Gréckokatolíckej cirkvi na Slovensku». *Teologický časopis,* ч. 2: 69-85.
- Vasil', Cyril. 2010. «Biskup Peter Pavel Gojdič OSBM, z pohľadu Svätej Stolice v rokoch krízových zmien – obdobie Slovenskej Republiky». B: *Cirkev v okovách totalitného režimu. Likvidácia Gréckokatolíckej cirkvi v Československu v roku 1950.* Ред. Jaroslav Coranič, Peter Šturák, Jana Koprivňaková, 33-45. Prešov: Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove.